

A 20. század első felének művészete

A 20. században nincsenek egységes korstílusok, stílusok. Az irányzatok egymással párhuzamosak.

Tendenciák, irányzatok: avantgárd, újrealizmus, újklasszicizmus, újtárgyiasság, újnépesség, katasztrófizmus, abszurd, neoavantgárd, posztmodern.

Irányzatok

Az avantgárd

(fr. 'előőrs') A hagyományoktól tudatosan eltérni akaró művészeti irányzatok összefoglaló neve a 20. század első évtizedeiben.

IRÁNYZATAI

KUBIZMUS

(lat. 'kocka') Törekvésük a véletlenszerű külső forma mögött rejlő belső struktúra feltárása.

KÉPVISELŐI

Festészet:

- ✦ **Pablo Picasso** (1881–1973): *Avignoni kisasszonyok*
- ✦ **Fernand Léger** (1881–1955): *Aktok az erdőben, Lépcső*

FUTURIZMUS

(olasz 'jövő') Céljuk: a polgári hagyomány teljes lerombolása. *Témája:* a technika csodái, modern, nagyvárosi jövő. *Központjai:* Olaszország és Oroszország/Szovjetunió.

VEZÉRALAKJAI

- ✦ **Filippo Tomasso Marinetti** (1876–1944): *A szavak futurista szabadságával*
- ✦ **Vlagyimir Vlagyimirovics Majakovszkij** (1893–1930): *Teli torokból*

EXPRESSZIONIZMUS

(lat. 'kifejezés') Központja Németország. Célja: tiltakozás a létező társadalom rendje ellen. Szenvedélyesség, zaklatottság jellemzi. Témája az egyén és a társadalom konfliktusa.

KÉPVISELŐI

Festészet:

- ✦ **Vaszilij Kandinszkij** (1866–1944): *Lovak*
- ✦ **Paul Klee** (1879–1940): *Erdei eper*
- ✦ **Emil Nolde** (1867–1956): *A próféta*
- ✦ **Edvard Munch** (1863–1944): *Sikoly*

Zene:

- ✦ **Igor Fjodorovics Sztravinszkij** (1882–1971): *A tűzmadár*
- ✦ **Bartók Béla** (1881–1945): *A fából faragott királyfi, A kékszakállú herceg vára, Allegro Barbaro*

DADAIZMUS

(véletlenszerű elnevezés)

Célja: botránykeltés, polgárpukkasztás, provokáció. Eszközei: hulladékszobrok, készen kapott tárgyak műalkotássá nyilvánítása.

VEZÉRALAKJAI

- ✦ **Tristan Tzara** (1896–1963): *Hét Dada kiáltvány*
- ✦ **Hugo Ball** (1886–1927) író
- ✦ **Max Ernst** (1891–1976) festő: *A hal csatája*

SZÜRREALIZMUS

(fr. 'realitáson túli') Lényege: elvonulás a fantáziába, a víziók irreális világába. Témája az álom, a halál és a szexualitás.

KÉPZŐMŰVÉSEK

- ✦ **Salvador Dalí** (1904–1989): *A polgárháború előérzete*
- ✦ **Marc Chagall** (Moise Zaharovics Sagalov) (1887–1985): *Ádám és Éva, Alkonyat*
- ✦ **Paul Klee** (1879–1940): *Szárnyas hős*

KONSTRUKTIVIZMUS

(lat. 'felépítés, szerkezet') Törekvésük a racionális rend, egyensúly megteremtése. Eszközeik: szigorú mértani formákból építkeznek, arányos szerkesztéssel.

KÉPVEISELŐI

- ★ **Piet Mondrian** (1872–1944) festő: *Kompozíció, A tehén*
- ★ **Le Corbusier** (1887–1965) építész: *Svájc diákok pavilonja* (Párizs).

A BAUHAUS

A 20. század legnagyobb hatású művészeti alkotóműhelye volt. Iparművészetet, tárgyformálást, tipográfiát, fényképezést, színházat és táncot is tanított. A művészi alkotás eszközeként elfogadta a gépet, az ipar és a technológia fontosságát.

ALAPÍTÓJA

- ★ **Walter Gropius** (1919, Weimar).

HAZAI KÉPVEISELŐJE

- ★ **Moholy Nagy László** (1895–1946) fotográfus, konstruktivista festő, iparművész formatervező.

Tárművészetek

Zene

Több irányzat él egymás mellett.

NEOKLASSZICIZMUS

Bach formai elveit akarta egyeztetni az új zene elemeivel.

KÉPVEISELŐI

- ★ **Ferruccio Busoni** (1866–1924)
- ★ **Igor Stravinsky** (1882–1971): *Tűzmadár*

FOLKLORIZMUS

Az európai, távol-keleti és amerikai kontinens népzenejének előtérbe kerülése.

KÉPVEISELŐI

- ★ **Claude Debussy** (1862–1918): *A faun délutánja*
- ★ **Kodály Zoltán** (1882–1967): *Pünkösödölő*

Fotóművészet

A századfordulón virágzott a festőinek nevezett fényképészet.

KÉPVEISELŐI

- ★ **Haranghy György** (1868–1945)
- ★ **Schmidt Nándor** (1889–1966) a képzőművészeti alkotásokhoz való hasonlóságra törekedtek. A század első évtizedeit a fotónyelv modernizációja jellemzi.
- ★ **Pécsi József** (1889–1956): reklámfotók.

Film

A századelőn megjelent az úgynevezett hetedik művészeti ág, a film, melyben az avantgárd irányzatok közül leginkább az expresszionizmus és a szürrealizmus hatott. Előbbire az erőteljes kontrasztok, a képzőművészeti megkonstruált és a belső feszültséget kifejező díszletek (éles, hegyes szögek, ferde felületek), illetve extrém témák (pl. vámpír, örület) voltak jellemzőek. A szürrealizmus filmjeit a tartalmi és formai kísérletező kedv, a szabad asszociációk és a polgárpukkasztó tabudöntögetés jellemezte (pl. polgári értékek megkérdőjelezése, szexualitás ábrázolása).

PÉLDÁK

EXPRESSZIONIZMUS

- ★ **Robert Wiene**: *Dr. Caligari* (1919)
- ★ **Friedrich Wilhelm Murnau**: *Nosferatu* (1922)
- ★ **Fritz Lang**: *Metropolis* (1926)

SZÜRREALIZMUS

- ✦ **Luis Bunuel és Salvador Dalí:** *Az andalúziai kutya* (1928)

Világirodalom

LUIGI PIRANDELLO

(1867–1936)

Drámaíró, az avantgárd eredményeit felhasználva szakít a 19. századi drámatípusokkal.

- ✦ *Mattia Pascal két élete* (1904)
✦ *Hat szerep keres egy szerzőt* (1921)

MAKSZIM GORKIJ

(1868–1936)

Orosz regény- és drámaíró. *Éjjeli menedékhely* című drámája a lecsúszott emberek, a társadalom mélyére süllyedt figurák világát mutatja be filozófiai mélységgel.

LEGJELENTŐSEBB REGÉNYEI:

Az Artamonovok (1925) családragény, egy polgárcsalád felemelkedésének és bukásának története.) *Klim Szamgin élete* (1925–36) Gorkij fő műve, társadalmi tabló.

MARCEL PROUST

(1871–1922)

Francia regényíró, a műfaji hagyományok megújítója. Bergson hatására a tudatműködést, az emlékezést állítja a középpontba a külső cselekmény helyett.

Az eltűnt idő nyomában (1913–28) című regényfolyamának híres jelenete a „teasütemény-motívum”, a madelaine.

ROBERT MUSIL

(1880–1942)

Osztrák esszéista, regény- és drámaíró. Esszéregénye, *A tulajdonságok nélküli ember* (1930–1942) enciklopédikus igényű kultúrkritika.

JAMES JOYCE

(1882–1941)

Ír költő, író.

- ✦ *Kamarazene* (1907): impresszionista verseskötet.
✦ *Ifjúkori önarckép* (1916): önéletrajzi regény.

ULYSSES (1922)

A 20. századi regény alapműve. Epizódjai párhozamosak Homérosz Odüsszeiájával. A regény cselekménye egyetlen dublini nap alatt játszódik, de a „tudatfolyam-technikának „köszönhetően” egyetlen napban egy egész élet feltárul. Az antik görög világgal a kisszerű, kaotikus, értékvesztő jelen áll szemben.

FINNEGANS WAKE (1939)

Álommítosz, az Ulysses továbbgondolása. Nyelvileg is különös világot teremt, 20 nyelv szavaiból van összeszöve. Témája a kollektív tudattalan.

THOMAS MANN

(1875–1955)

A 20. század első felének legnagyobb német írója, a polgári humanizmus kiemelkedő képviselője. Műveinek fő témája a művész és polgár ellentéte.

A BUDDENBROOK-HÁZ (1901)

Családragény, három nemzedék életét mutatja be: az aktív polgárokat enervált, életidegen nemzedék váltja fel.

TONIO KRÖGER (1903)

A novella főhősét a polgári és művészi lét összeférhetetlensége kínozza.

HALÁL VELENCÉBEN (1912)

A regény hőse, Gustav Aschenbach író, a polgári rend és a fegyelem feladásával az esztétikum és a szépség világa felé fordul a járványsújtotta Velencében.

A VARÁZSHEGY (1924)

Szimbolikus tartalmú fejlődésregény. Hans Castorp egy svájci szanatóriumba érkezik háromhetes gyógykezelésre, végül hét évet tölt ott. A mű beavatási és nevelési regény.

MARIO ÉS A VARÁZSLÓ (1930)

Kisregény a fasiszta diktatúra leleplezésére. Cipolla, a nyomorék hipnotizőr a diktátor megtestesítője. A bűvész közönsége a diktatúrában lehetséges magatartásformákat példázza.

JÓZSEF ÉS TESTVÉREI (1933–1943)

A regénytetralógia a bibliai József-történetet tágítja nagyszabású mítosszá. Fejlődésregény, az egyénné válás regénye.

LOTTE WEIMARBAN (1939)

Tisztelgés a költőfejedelem előtt, hatalmas Goethe-portré.

DOKTOR FAUSTUS (1947)

A Faust-legendára épülő regény főhőse Adrian Leverkühn zeneszerző, a modern Faust, aki a hitleri Németországban küzd a művészlét problémáival.

A KIVÁLASZTOTT (1951)

A regény a VII. Gergely pápa személye köré fonódott legendát dolgozza fel.

HATÁSTÖRTÉNET

A 20. század első felének összegző alkotója, *A Buddenbrook-ház* a század könyvsikerévé vált, divatba hozta a családregegy műfaját. (Társművek: John Galsworthy: *Forsyte Saga*; Roger Martin du Gard: *A Thibault család*; Gorkij: *Az Artamonovok*.) 1929-ben Nobel-díjat kapott. Aktív fasizmusellenes tevékenységet folytatott. 1937-es budapesti látogatására írta József Attila a *Thomas Mann üdvözlése* című versét.

FRANZ KAFKA

(1883–1924)

Oszták prózaíró, prágai zsidó családból származik. Parabolisztikus műveiben a 20. század életérzéseit – a magányt, szorongást, elidegenedést – jeleníti meg. *Az átváltozás* (1915) c. novellája, melyben Gregor Samsa abszurd módon rovarrá változik, értelmezések sokaságát teszi lehetővé. Az ősi átváltozásmotívum modern feldolgozása. (Lásd: Ovidius, népmesék)

REGÉNYEI:

A PER (1925)

A főszereplő, Josef K. kiszolgáltatott és védtelen áldozata lesz egy személytelen és kiismerhetetlen hatalomnak.

A KASTÉLY (1926)

K. földmérő sorsán keresztül Kafka társadalmi élménye jelenik meg: az arc nélküli hatalom elnyomása. A kastély a kiismerhetetlen, megfoghatatlan hatalom jelképe.

AMERIKA (1927)

Befejezetlen regény egy bizakodó, jóindulatú fiatalemberéről, aki Amerikában próbál boldogulni. Az elidegenedett környezet megöli jóhiszeműségét, kiszolgáltatottá, gyökértelessé válik az idegen világban.

ERNEST HEMINGWAY

(1899–1961)

Amerikai regényíró, novellista. Írásai személyes élményeken alapulnak, édesapja szenvedélyes halász volt. Férfias világot ábrázol, a mítoszok fenségességét idézi. Műveiben fontos szerepet kap a lelki és fizikai helytállás. 1954-ben irodalmi Nobel-díjat kapott.

REGÉNYEI

Fiesta (1926), *Búcsú a fegyverektől* (1929), *Akiért a harang szól* (1940). *Az öreg halász és a tenger* (1952): Egy öreg-

ember megható, háromnapos küzdelme egy hallal.

MIHAIL BULGAKOV

(1891–1940)

A 20. századi orosz irodalom klasszikusa. A 19. századi orosz irodalom gazdag hagyományának folytatója, ugyanakkor formabontó, groteszk látásmód jellemzi.

FŐ MŰVE

A Mester és Margarita (1928–40). Több-szólamú, többértelmű filozófiai regény. Első harmada a 30-as évek Moszkvájának szatirikus bemutatása, ebbe ékelődik egy másik regény, amelyet a Mester írt: Jézus és Pilátus története. A két (külön-külön is összetett) regényidőt és teret Woland (a Sátán) alakja köti össze. A síkok egymásba szövődnek, a Jézus- és Faust-mítoszt egyaránt átdolgozza, új jelentésekkel gazdagítja.

TOVÁBBI MŰVEI

- ✦ *A fehér gárda* (1922–24)
- ✦ *Színházi regény* (1936–37)

ISZAAK BABEL

(1894–1941)

Orosz író, Gorkij fedezte fel. A polgárháborúban átélt eseményekből írta a *Lovashadsereg* (1926) című novelláskötetet. *Odesszai történetek* (1931) című műve a város zsidónegyedének egzotikus rajza, alvilági alakokkal. A lelki folyamatokat mutatja be, a külső leírást mellőzi, stílusa a realistától a groteszkgig terjed.

KAREL ČAPEK

(1890–1938)

Cseh író, drámaíró, filozófus. Tudományos-fantasztikus és bűnügyi regények, sajátos hangvételű novellák szerzője. Leghíresebb műve: *Harc a szalamandrakkal* (1936, fantasztikus regény).

BERTOLT BRECHT

(1898–1956)

Német drámaíró és rendező, a drámairodalom és színjátszás nagy hatású megújítója. Felfogásának központi fogalma az epikus színház. Szembefordul az arisztotelészi és a modern polgári dramaturgiával, ún. elidegenítő effektusokat (feliratok, narrátor, dalok, stb.) alkalmaz, melynek célja a néző erkölcsi alapú döntésre kényszerítése.

FŐ MŰVEI

- ✦ *Koldusopera* (1928). Kurt Weil zenésítette meg.
- ✦ *A szecsuanai jólélek* (1938–1939)
- ✦ *A kaukázusi krétakör* (1944–45)

KURÁZSI MAMA ÉS GYERMEKEI (1939)

A harmincéves háború (1618–1648) 12 évéből mutat be 12 jelenetet a kisember szemszögéből nézve. Fierling Anna, azaz Kurázszi mama át akarja vészeltetni a háborút gyermekeivel. A háború azonban kiforgatja hétköznapi életviteléből és értékrendjéből az embereket, így maga is oka lesz gyermekei elvesztésének, akik egy-egy magatartástípust személyesítenek meg: Eilif vagány, gátlástalan; Stüsszi gyámoltalan, együgyű; Kattrin önfeláldozó, hősie, némasága szimbolikus. A mű üzenete: a háború elpusztít minden emberi értéket.

A 20. század első felének magyar irodalma

Művelődési és szellemi élet

A századforduló után jelentkező nemzedékre nagy hatással voltak az előző korszak eszméi, gondolkodói: a pozitivizmus, Bergson idő- és intuícióelmélete, Nietzsche életfilozófiája, Freud mélylélektana. A nyugat-európai irodalomból ismert naturalizmus, szimbolizmus, szecesszió, impresszionizmus hatott a hazai alkotókra. A kulturális életben különböző csoportosulások, alkotóműhelyek jöttek létre (pl. Négyesy László stílusgyakorlata a pesti egyetemen).

Az első világháborút lezáró békeszerződések után a magyar irodalom három nagy régióban létezett: a trianoni Magyarországon, a környező államokban (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia) és a világ szétészoródó emigrációban.

Társzművészetek

Képzőművészet

- ✦ **Kosztai József** (1861–1949): *Mezőn* (1904)
- ✦ **Ferenczy Károly** (1862–1917): *Józsefet eladják a testvérei* (1906)
- ✦ **Szántó Piroska** (1913–1998): *A Hold árnyéka* (1947–48)

— SZENTENDREI FESTŐK TÁRSASÁGA —

Alapítója: Iványi-Grünwald Béla (1928.)
Tagjai: Bánovszky Miklós, Barcsai Jenő, Kántor Andor, Ónódi Béla.

A Szentendrén alkotó festők két stílushoz közelítettek: a konstruktivista-szürrealista és a természetelvű festészethez.

A modern magyar festészet realista és konstruktív irányzatának festője: *Nagy István* (1873–1937)

Építészet

- ✦ **Weininger Andor** (1899–1986)
- ✦ **Molnár Farkas** (1897–1945)

Magyar irodalmi folyóiratok

- ✦ **A Hét** (1890–1924): *Kiss József*
- ✦ **Magyar Génusz** (1892–1903): *Osvát Ernő*
- ✦ **Huszedik század** (1900–1919): *Jászi Oszkár*
- ✦ **Figyelő** (1905–1908): *Osváth Ernő*
- ✦ **Nyugat** (1908–1941): *Ignotus, Fenyő Miksa, Osvát Ernő, Babits Mihály, Móricz Zsigmond*
- ✦ **Magyar Figyelő** (1911–1918): *Herczeg Ferenc*
- ✦ **A Tett** (1915–1916): *Kassák Lajos*
- ✦ **Ma** (1916–1919): *Kassák Lajos*
- ✦ **Dokumentum** (1926–1927): *Kassák Lajos*
- ✦ **Pandora** (1927): *Szabó Lőrinc*
- ✦ **Minerva** (1922–1940, Pécs): *Thienemann Tivadar*
- ✦ **Napkelet** (1923–1940): *Tormay Cécile, Horváth János, Németh Antal*
- ✦ **Valóság** (1932, 1 szám): *József Attila*
- ✦ **Tanú** (1932–1936): *Németh László*
- ✦ **Keresztmetszet** (1934–1935): *Örkény István*

- **Kelet Népe** (1935–1942): *Móricz Zsigmond*
- **Szép Szó** (1936–1939): *Ignotus Pál, József Attila*
- **Magyar Csillag** (1941–1944): *Illyés Gyula*
- **Újhold** (1946–1948): *Nemes Nagy Ágnes, Balázs Béla*
- **Kortárs** (1947–48): *Kassák Lajos*

Irodalom

KAFFKA MARGIT (1880–1918)

Író, költő, a Nyugat munkatársa. Regényei a magyar kritikai realizmus darabjai. Prózájának élménycikerei: a századvégi dzsentri életforma (*Színek és évek*, 1912), a női sors a polgári társadalomban (*Mária évei*, 1913; *Hangyaboly*, 1917).

MOLNÁR FERENC (1878–1952)

Szeccsziós látásmódú író. Sikerét *A Pál utcai fiúk* (1907) című ifjúsági regényének és vígjátékainak köszönhette. Híres szindarabja a *Játék a kastélyban* (1926), *Liliom*. *A láthatatlan ember*, *A film szelleme*.

BALÁZS BÉLA (1884–1949)

Költő, szövegkönyvíró, filmesztéta. Művei: *A kékszakállú herceg vára* (1910; Bartók zenéjével). *A fából faragott királyfi* (1912; Bartók zenéjével).

ADY ENDRE (1877–1919)

Költő, újságíró szerkesztő, a Nyugat első nemzedékének meghatározó alakja, a magyar költészet megújítója.

ÉLETRAJZ

- **Született:** 1877. november 22-én Érmindszenten, „hétszilvafás” nemesi családban.
- **Nagykároly:** piarista gimnázium.
- **Zilah:** református gimnázium.
- **Debrecen:** joghallgató, de tanulmányait nem fejezte be.
- **1900–1903:** Nagyváradon újságíró.
- **1903–1904:** Léda jóvoltából Párizsba utazott, megismerkedett a francia szimbolizmussal. Hazatérve nagyrészt a fővárosban élt (újságíró), de ellátogatott szülőfalujába és Párizsba is.
- **1908-tól** a Nyugat főmunkatársa. Kicsapongó, önpusztító életet élt, egészsége megromlott. A nemzet halottjaként temették el.

Szerelmek:

- **1903–1912:** Diósy Ödönné Brüll Adél, verseiben Léda.
- **1914–1919:** Boncza Berta, a rajongóból lett feleség, verseiben Csinszka.

KÖLTÉSZETÉNEK JELLEMZŐI

Összegző költő: lezárója a magyar utóromantikus lírának, meghatározó alakja a modernségnek. A költői látásmód megújítója stílusban, tematikában, versritmusaiban egyaránt. Művészi hitvallása: a költői én kiválasztott, küldetésstudattal rendelkezik, amelyhez egyéni mítoszképzés társul. Egyéni mitológiájába beépülnek a magyar és európai irodalom hagyományai. Tematikus-motivikus költő. Életművében egyes témakörök mindvégig jelen vannak (magyarság- és létharcversek, ars poetica), más motívumok (kurucversek, látomás-szerű tájversek) csak egyes kötetekben tűnnek fel. Jellegetes verseiben az ambivalencia.

Ady költészete – a szeccsziós vonások mellett – szimbolista. Nem a Mallarméval reprezentált francia szimbolizmus értelmében; a romantikus érzelmességgel éppen nem szakított, ahogy Verlaine sem. Ady azzal hoz újat a magyar líra történeté-

be, hogy a lírai hős köré épített szimbólumrendszer segítségével egyéni mítoszt teremt. A lírai történet színhelyét a főszereplő én belső, hangsúlyozottan fiktív térbe helyezi. Vershelyzetei jelképes értékűek. Így minden tárgyi elem ebbe a térbe kerülve kezdettől fogva jelképes funkciót kap. A versritmust is megújította: verseinek nagy része szimultán ritmusú, melyben a hangsúlynak és az időmértékes lejtésnek egyaránt szerepe van: a versben kétféle ritmus érvényesül.

HATÁSTÖRTÉNET

A népi írók (Németh László, Szabó Dezső, Kodolányi János, Féja Géza) a nemzet költőjének tekintik. 1945 után a kommunista diktatúra a hivatalos kultusz szószólójaként tüntette fel (Petőfi és József Attila mellett). Kosztolányi bírálata: *Az írástudatlanok árulása* (1929).

KÖTETEK

- ★ **Versek** (1899)
- ★ **Még egyszer** (1903)
- ★ **Új versek** (1906)
- ★ **Vér és arany** (1907)
- ★ **Az Illés szekerén** (1908)
- ★ **Szeretném, ha szeretnék** (1909)
- ★ **A Minden titkok versei** (1910)
- ★ **A menekülő Élet** (1912)
- ★ **A magunk szerelme** (1913)
- ★ **Ki látott engem?** (1914)
- ★ **A halottak élén** (1918)
- ★ **Az utolsó hajók** (1923), posztumusz

ARS POETICÁK

A küzdésvágy, küldetésstudat és a hiábavalóság érzése együttesen jelenik meg nála. A hangvételt tragikus pátosz vagy ironia jellemzi. A versnyelv általában szecessziós és szimbolista-allegorikus.

GÓG ÉS MAGÓG FIA VAGYOK ÉN... (1905)

Programadó mű, az *Új versek* kötet előhangja. Dacos, ingerült. Kulcsszavai: még-

is, új. Király István 'mégis-morálnak' nevezi a versben megszólaló kemény, dacos, meg nem alkuvó magatartást.

Az első sor hivatkozása Góg és Magóg népére előfordult már korábbi cikkében (Bilek, Nagyváradi Napló, 1903), szimbólumai (Verecke, Dévény, Pusztaszer) megtalálhatók prózai írásaiban. A tulajdonnevek jelentésének megfejtése nem volt magától értetődő a megírás időpontjában sem. Vazul szerepeltetése külön gondot jelentett az értelmezőknek: hogyan képviselheti a pogány lázadó az újat Szent István király ellenében, akinek a magyarsága fennmaradását köszönheti? De Adyt nem a történelmi szerep érdekelte, hanem a 20. század eleji következményei. A Szent Istvánra hivatkozó állam és egyház elnyomó hatalmával szemben önmagát is pogány – az ősi, romlatlan magyarságot képviselő – lázadónak érezte.

A MAGYAR MESSIÁSOK (1907)

A második ciklus címadó verse. Már címében jelzi, hogy a megváltók sorsa magyar földön más, mint a világ többi részén. A többszörös ismétlés monotóniát, változatlanságot sugall. Ady *Ének a porban* című versében (1905) még hangsúlyozta az egyéni sorsot, itt azonban az általánosítás gesztusa a meghatározó.

A MUSZÁJ HERKULES (1908)

A zsenitudat Ady jellemző életérzése. A kiválasztott embert meg nem értés övezi, sorsát góggal viseli. Mitikus arányok jellemzik a szereplőket és az időbeli kereteket is. A cím különös jelzője kényszerűséget jelez. Nemcsak a költői én és a „sok senki” között feszül ironikusra hangolt ellentét, hanem magán az énen belül is. A harc kényszerű, s hiába van terhére, része a szuverén személyiségnek.

HUNN, ÚJ LEGENDA (1914)

A jelképes értelmű tulajdonnevek szerepeltetése a Góg és Magóg... kezdetű versre emlékeztet. Ebben a műben is egyszerre lép fel az ősi és a legújabb képviselőjében. Kérdéssel indul a vers, s vitázó-perlekedő beszédhelyzet jellemzi. Nemcsak az egyéni mítosz, a hatalmasra növesztett éntudat kap kifejezést, hanem a költészet klasszikus hivatása, a közösségteremtés is. Az alkotó egyéniség belső megvilágosodásának történetével párhuzamosan az egyénen túli erők története is kibontakozik. A *Hunn, új legenda* foglalata Ady esztétikájának. Elutasítja a költői minták követését és szépségeszményét is.

INTÉS AZ ŐRZÖKHÖZ (1918)

A kései Ady-költészet egyik legszebb ars poeticája. Összhangban többi ars poeticájával nem esztétikai, hanem erkölcsi programot fogalmaz meg. Az értelmetlen vérontás idején az ember „Szépbe-szött hitét” kell megőrizni: a látszólag jelentéktelen, a jelenben szinte értelmezhetetlen mozzanatok. Emlékezőtechnikája a bergsoni időélmény hatását mutatja, melyben szétválik az objektív, fizikai- és a szubjektív idő.

LÁTOMÁSSZERŰ TÁJVERSEK

A táj lélekállapotot, léhelyzetet jelöl. Gyakori a túlzás, az értékszembesítés. A magyar elmaradottságot két irányba is szembesíti: a fejlett nyugattal (*A Gare de l'Est-en*) és egy kitalált, keleti mesevilággal is (*A Tisza-parton*).

A MAGYAR UGARON (1905)

Az *Új versek* kötet legfőbb ciklusának címadó verse. Nem vizuálisan elképzelhető, konkrét tájat ábrázol, hanem riasztó látomást. A képek és jelzők egyrészt a kihasználatlan lehetőségre utalnak, másrészt a kopár, eldurvult, műveletlen valóságot fejezik ki.

A HORTOBÁGY POÉTÁJA (1905)

A vers üzenete: a „csordanépek” állati vegetációja körében a művész megsemmisül. Bukása elkerülhetetlen.

LELKEK A PÁNYVÁN (1905)

A megkötöttséget, a tenni akarás elpusztítását egy képbe sűrítve jeleníti meg.

KORÁN JÖTTEM IDE (1905)

Ady a magyar költősors egyik fontos összetevőjét, a már Janus Pannoniusnál is megjelenő koránjöttség érzetét mutatja be.

A LELKEK TEMETŐJE (1905)

Témája a magyarság életének reménytelensége, aki jobbat és többet akar, szükségszerűen elbukik. Az „éltek-nem éltek” paradoxonával fejezi ki a vegetálás, illetve a teljes élet ellentétét.

PÁRIS, AZ ÉN BAKONYOM (1906)

Párizs a kultúra szimbóluma. A nyomasztó fenyegetettségtől szabadulva pihen meg itt, de „bűnét”, a „messze látást” megtorolhatják. Önmagát az üldözött, bujdosó betyárokkal azonosítja.

KOCSIÚT AZ ÉJSZAKÁBAN (1909)

Egyik legnagyobb bölcséleti költeménye. Egy képzeletbeli, lelki tájat jelenít meg. Szándékoltan visszafogott, puritán a versszöveg. A Hold „csonkasága” a 20. századi ember alapvető élményét sugallja: az eddigi egységes világ egész darabjaira hullott. Szimbólumalkotásának művészi szempontból egyik legtokélatebb megvalósulása. Elszakad az allegorikus-metonimikus, egyértelműen értelmezhető versépítkezéstől, s egy korélményt, az egységes világkép szétesését, s az ezzel együtt járó félelemérzetet és bizonytalanságot fejezi ki.

LÉTHARCVERSEK

A lírai én kozmikus méretű küzdelem hőseként jelenik meg. Színtere és ideje

mitikussá növesztett. Az előadásmód dramatizált, balladaszerű.

HARC A NAGYÚRRAL (1905)

A személyiségnek a pénzzel és a pénzért folytatott reménytelen küzdelmét jelképezi. A pénz mindenható hatalom, az élet minden szépsége felé csak rajta keresztül vezet az út. Ez a tudat teszi rendíthetetlené, legyőzhetetlenné, ironikusan hallgattá a disznófejű Nagyurát. A századforduló és századelő jellemzője, hogy a biztos értékrend hiányában a közösségek szétesetek, meghatározóvá vált a létért folytatott egyéni küzdelem. A létharc mitikussá és jelképpé vált. A szaggatott előadásmód, drámai párbeszédű monológ, a tragédiát sejtető befejezés a ballada műfajához közelít.

Az ős KAJÁN (1907)

Az ős Kaján ciklusba csupa nehezen megfejtethető, látomásos vers került be. *Az ős Kaján* című, ars poetica jellegű énvér, témája egy küzdelem látomászerű megjelenítése. Egyszerre fogja össze mindazt, ami Adyt nyugtalanította. Schöppflin Aladár szerint ez a vers „*egyetlen kompozícióba összefoglalja a költő egész eddigi életét, mindazt, amit érzett és gondolt, amivel harcolt, amit szeretett és gyűlölt, amire vágyott, és amiről lemondott, lényének minden titkát.*” A címben szereplő ős Kaján rejtélyes, mitikus figura, Ady híres szimbólumainak egyike. Schöppflin Aladár szerint Ady személyiségének rosszabbik fele, mely a rombolás, a halál felé húzza a költőt. A költői személyiség ellentétes erőinek halálos párviadala úgy jelenik meg a versben, hogy a „jobbik-Én” mutatja be az ős Kajánt és a küzdelmet.

LÉDA-VERSEK

A szerelem újfajta ábrázolása: önfeltáró, ambivalens viszony, diszszonancia, szenvedély és önzés jellemzi. A szerelem

összekapcsolódik a halál motívumával (*Lédával a bálban*).

HÉJA-NÁSZ AZ AVARON (1905)

A szerelmesek szimbóluma a ragadozó héjapár. A jelképek örökös nyugtalanságot, vergődést, gyötrelmes fájdalmat sugallnak. A héjapár a nyárból az őszbe tart: az életből a halálba. A mozgás egyre gyorsabb, egyre féktelenebb tempójú („*útra kelünk – megyünk – szállunk – űzve szállunk*”), míg végül sor kerül az utolsó nászra: a halálos ölelésre. Sorsuk a természet kegyetlen rendjét követi: már másoké a Nyár, „*Csattognak az új héjaszárnyak*”. A szerelem csak előzménye a halálnak. A költő merít a századforduló Wagner-divatjából: itt is, mint *Trisztán és Izolda* legendájában, a szerelem a halálban teljesedik ki. A végzet nemcsak a szerelmesek egymásratalálását teljesíti be, hanem elválásukat is.

LÉDÁVAL A BÁLBAN (1907)

Kétféle szerelem ellentétére épül a költemény: egyik oldalon a gyanútlan, ártatlan mátkapárok, a másikon a fenyegető elmúlást sejtető halott szerelmesek.

Nem lehet tudni: a másvilágról hazajáró lelkek-e, vagy még át sem költöztek a másik életbe, csak azt élik már a jelenvalóban. A környezettel való ellentétnek itt még nagyobb a szerepe, mint a *Temetés a tengeren* vagy a *Héja-nász az avaron* című versekben. Ebben a műben is a rendkívül mozgalmas, harsány igék dominálnak. A baljós, nyugtalanító hatás keltésének eszközei az enjambement-ok (az áthajlások).

ELBOCSÁTÓ, SZÉP ÜZENET (1912)

Ady többszöri szakítási kísérlet után ezzel a költeménnyel vet véget Lédához fűződő kapcsolatának. A szerelem megtagadásának verse. Ady különbséget tesz Adél és az általa, a költeményekben megalkotott Léda között. Az első iránt kíméletlen, a másikkal a szakítás gesztusával együtt is elégikus a

lírai én magatartása. A vers érvelése szerint Adél legfőbb tévedése, hogy azonosnak vélte magát az Ady-teremtőmennyel. Ebből fakadt szerepzavara, önmaga jelentőségének túlértékelése. Túlértékeli magát a lírai én is. Nietzschei fordulatokat (pl. csillagsors) használva hirdeti a férfi felsőbbrendűségét.

ÉLET-HALÁL VERSEK

A halál a nyugodni vágyó lélek menedéke. A hangvétel idillikus, elégikus vagy tragikus. Szecessziós hatás.

TEMETÉS A TENGEREN (1906)

A vers nyugvópontból indul, és egyre mozgalmasabbá válik: a méltóságteljes szertartásba bekapcsolódnak a zord természeti erők is. A vers végén nincs újabb nyugvópont, a titokzatos vörös bárka mozgása a végtelenbe fut. A színhely stilizált, a „breton part” kísérteties és fenséges tája. Az ott élő legények és leányok rituálékhoz szokott élete baljós háttérrel ad a sírba hanyatló szerelemnek.

PÁRISBAN JÁRT AZ ŐSZ (1906)

Az ősz a megszemélyesített elmúlás. A halál leheletfinom sejtelmével indul a költemény, majd az ősszel való találkozás tragikus élményével zárul.

A költő finom eszközökkel teremti meg a közelgő halál elégikus – egyszerre tragikus és idillikus – hangulatát. Az alaphelyzet ellentétre épül: a jövő jelenik meg a múltban. Az ősz és a nyár találkozása egyrészt lokalizált térben történik (Párizs, Szajna, Szent Mihály útja), másfelől a lélekben. A halál tudata felfokozza az érzékenységet, az egyébként észrevehetetlen tapinthatóvá, illetve hallhatóvá válik: Szent Mihály útja „beleremeg”, a falevelek hullása hangot ad. A 2. és 3. versszak viszonylagos mozgalmassága után a negyedik szakaszban ismét lelassul a tempó, visszatér a nyitó ellentét is, visszazökkentve az indító helyzetbe.

JÓ CSÖND-HERCEG ELŐTT (1906)

Az emberi létezés paradoxonának költői kifejezése, mely szerint életünk folytonos menekülés a halál elől. A felütés Dantéra evokál, de Adynál már nincs kalauz, mint az Isteni színjátékban Vergilius és Beatrice. A „Csönd-herceg” pozitív tartalmú jelzője az embernek az elmúláshoz való ambivalens viszonyára utal.

ISTENES VERSEK

Az *Illés szekerén* című kötetben rendezte először ciklusba istenes verseit, s a témakör minden 1912-ig megjelenő kötetben helyet kapott. Modern istenélménye a gondviselésről megrendüléséből fakad. Isten és ember kapcsolata személyes, nagy hiányként jelenik meg. A hit iránti vágy és annak lehetetlensége közötti feszültség jellemzi a verset.

A VIDÁM ISTEN

Nem egyszerűen a nietzschei ihletésű életkultusz és mámor hirdetéséről van szó, hanem annak felismeréséről, hogy az élet folytonosságában a halál csak intermezzo.

KÖSZÖNÖM, KÖSZÖNÖM, KÖSZÖNÖM (1912)

A *menekülő Élet* című kötetének istenes versciklusába tartozik. Ebben a versben harmonikusnak ábrázolja Isten és ember kapcsolatát.

ÁLMOM: AZ ISTEN (1908)

Az elárvult, kiábrándult lélek szeretne biztos kapaszkodót keresni Istenben a Semmivel, a Nihillel szemben.

A SION-HEGY ALATT (1908)

Az első istenes versciklus címét adó költemény. Első megjelenésekor megbotránkoztatott az öreg Úr profánnak tetsző leírásával és az Isten-szag emlegetésével. A lírai én gyermeki emlékeire támaszkodva keres valakit, aki hitet adna neki. Hiába találkoznak a Sion-hegy alatt, nem tudja a

gyermeki imát. A balladaszerű történés középpontjában a sikertelen találkozás áll. A vers feszült és összetett lélekállapotot jelenít meg. A „rongyolt lelkű”, „életben kárhozott” lírai én tékozló fiúként térne meg Urához. Újszerű, modern Isten-élményt sugall a vers: a 20. század embere sem mondhat le arról, hogy választ keresen az élet végső értelmére, de a vallásos-metafizikus világmagyarázatokból kiábrándulva ez megoldhatatlan feladatnak bizonyul. A vers értelmezői közül Vezér Erzsébet csaknem mulatságos játéktípusnak látja az öreg Úr alakját, míg Király István modern festményeken látható groteszk, fantasztikus látomásnak. Öltözete, megjelenése ugyanakkor az egyházi szertartások által eltakart Istent jeleníti meg.

FORRADALMI VERSEK

Az életkép, helyzetdal műfaji hagyományaihoz kapcsolódnak. (Lásd Petőfi forradalmi verseit!) Gyakori a bibliai, mitológikus motívumok használata.

DÓZSA GYÖRGY UNOKÁJA (1907)

Ady első Dózsa-verse, egyben egyike első forradalmi verseinek is. „*A forradalmi ciklust Dózsa-vers nyitja és zárja* – írja Vezér Erzsébet. – *Dózsa György sokatmondó jelképe Ady költészetének: parasztvezér és bocskoros nemes, magyar messiás és antiklerikális hős [...] Dózsa ő is (Dózsa György unokája), és ugyanakkor ő a jövő, az új vezér (Dózsa György lakomáján).*”

- ✦ A grófi szérűn (1907)
- ✦ Rohanunk a forradalomba (1912)
- ✦ A Tűz csihilója (1913)

MAGYARSÁGVERSEK

Nemzetföltés, nemzetostorozás, a magyar romantika nemzethalál-víziójának modernkori lehetősége. A lírai én osztozik a közösség sorsában. Az ugarversek nagy része ehhez a tematikus csoporthoz is tartozik.

NEKÜNK MOHÁCS KELL (1908)

„Fordított himnusz” Benedek Marcell szerint. Isten segítségét kéri a költő a magyar nép megbüntetéséhez.

A FÖL-FÖLDOBOTT KŐ (1909)

A vers címadó metaforája a helyhezköttöttséget, a determináltságot hangsúlyozza. Nem választásként, hanem „akaratlan”, kényszerű létállapotként írja le kötődését.

MAGYAR JAKOBINUS DALA

A vers központi gondolata: összefogást hirdet az elnyomott nemzetiségekkel: „*Mikor fogunk már összefogni? / Mikor mondunk már egy nagyot, / Mi, elnyomottak, együttörtök, / Magyarok és nem-magyarok?*” A mű egyszerre sorolható a magyarságversek és a forradalmi költemények közé: a hivatalos magyar nemzetiségpolitika megváltoztatása nem volt elképzelhető forradalom nélkül. A cél a magyarság nemzeti megújulása, társadalmi-kulturális fölemelése. Ezt remélte Ady elérni a forradalommal, mint *Az új Kísértet* című versében is (1910) írta.

HÁBORÚELLENES VERSEK

Jellemzői az apokaliptikus képek, értékpusztulás, víziók. A lírai én szerepe az értékmentés. Nyelvhasználata sokszor archaizáló, biblikus vagy expresszionista.

MAG HÓ ALATT (1914)

A jelen borzalmából csak az individuális perspektíva meghaladásával, a történetiséggel, az örök körforgás felismerésével lehet túllépni. Az emberiség feladatai: a múlt, az emberség és a remény őrzése, az önhűség.

AZ ELTÉVEDT LOVAS (1914)

A háború és az értékpusztulás világát mutatja be. Szimbolikája sokrétű. A világ-háború az emberiség történetének útvesz-

tése. A vers 1914 novemberében jelent meg a Nyugatban. A lovas alakja talányos, a címben szereplő jelző utalása azonban félreérthetetlen: Ady mindenkinél hamarabb döbbsen rá a fenyegető történelmi katasztrófára. Már a felütés is démonikus világot idéz meg. A nyitó kép a vers alapvető témáját, az idő mitikus erejét is érzékelteti: a távoli, kultúra előtti múlt idejének jelenvalóságát sennekértéktartományát is. A költemény világában egy feltartóztatathatlan kiüresedési folyamat megy végbe: „*Kisértetes nálunk az ősz / S fogyatkozott számú az ember*”. A jelen teljesen ember nélküli, az élet mozdulatlan-ságba dermed. A megjelenített táj idegenségét még nyomatékosabbá teszi, hogy a költői én hangsúlyozott távolságot tart vele szemben. A hajdani eltévedt lovas jelentése is talányos, többértelmű szimbólum: a lovas és a vándor – az európai kultúra nagy motívumai – széles körét engedik meg az értelmezésnek. A forradalmi versek és a magyarságversek egy részének létértelmezésével szemben itt egy vigasztalanul tragikus, körforgásszerű létállapot jelenik meg.

EMBER AZ EMBERTELENSÉGBEN (1916)

Az egyetlen vers, melynek azonosítható a történeti élmény-háttere: a csucsai várkastélyból nézi „*a borzalmak tiport országútján*” menekülő erdélyieket.

EMLÉKEZÉS EGY NYÁR-ÉJSZAKÁRA (1917)

A vers fikatív éneke a háború kitörésének rémületes éjszakáját idézi meg. Az emlékidézés rapszodikus. Az emlékek sokasodásával párhuzamosan zaklatottabb a lélek állapota. Tetőpontja az apokalipszis anyalának látomása. Az életrajzi, illetve annak szánt mozzanatok mellett elvont eszmétörténeti szint is jelentkezik: a világégés és pusztulás legfőbb oka a szeretet hiánya, a részeg gondolat.

KRÓNIKÁS-ÉNEK 1918-BÓL (1918)

A háború borzalmait a krónikás énekek hangját idézve eleveníti fel.

E NAGY TIVORNYÁN (1917)

Középpontjában a „*kizökök az idő*” hamleti dilemmája áll. A jelent az erkölcsi értékek hiánya, az élet értéktelensége, értelmetlensége jellemzi.

✦ Ésaías könyvének margójára (1914)

✦ Mesebeli János (1917)

KURUCVERSEK

Helyzetdalok, a magyarságversek közeli rokonai. Bennük is a reménytelenül lázadó ember keserősége szólal meg a bujdosni kényszerült kurucok világát idézve.

BUJDOSÓ KURUC RIGMUSA (1909)

A céltalan, értelmetlen küzdelem adja meg Ady magyarságsorsának tragikus voltát. A balladás tömörségű és hangvételű költemény utolsó két versszakában tudatosan játszik rá Arany *Rege a csodaszarvasról* című művére.

SÍPJA RÉGI BABONÁNAK (1913)

A költő egy hazáját örökre elhagyni készülő kuruc szegénylegénnyel azonosul. A helyzetdal alaphangja a reménytelenség, kilátástalanság.

✦ Bóbiskolván lehajtott kardomon (1915)

CSINSZKA-VERSEK

A *halottak élén* című kötet *Vallomás a szerelemről* ciklusa tartalmazza e verseket. A kötet egészének megfelelően stilisztikai egyszerűsödés jellemzi a verseket, háttérbe szorul a szecesszói ornamentika. A szecesszói-szimbolista versépítkezést felváltja a letisztult, népdalokat idéző, elégikus hangoltságú műforma. A Csinszka-

versek legfőbb kérdése: lehet-e a szerelem menedék, rév, kikötő a világban, a világ-gal szemben?

CIFRA SZÜRÖMMEL BETAKARVA (1915)

Ismert népdalt idéz. A vers szervezőelve a magánélet boldogságvágya és a világ ember-telensége közti ellentét. A szerelmi harmó-nia megtalálásánál erősebb az a felismerés, hogy az ember nem lehet boldog a világban, a világ ellenében.

ŐRIZEM A SZEMED (1916)

Az öregedő férfi féltő szerelmi vallomása. Népdalszerű egyszerűség, formai puritán-ság jellemzi. A nyugalom és békevágy verse.

DE HA MÉGIS? (1918)

Háború és harmónia, a Csinszka-verseket meghatározó kettősség talán ebben a vers-ben fogalmazódik meg legerőteljesebben. Alapkérdése: lehet-e őrizni az értékeket a minden humánusmot megtagadó korban. Lehet-e a személyes kötelék, az emberi érzelm megtartó erő a világgal szemben?

NÉZZ, DRÁGÁM, KINCSEIMRE (1918)

Kiindulópontja számvetés: a hiány és a nincs tudomásulvétele. Ezt a tudatot nem feledteti, legfeljebb elviselni segíti az asz-szonyi hűség és a szerelem.

MÓRICZ ZSIGMOND

(1879–1942)

ÉLETRAJZ

- ✦ **Született:** 1879. június 29-én Tiszacsécsén.
- ✦ Teológiai, jogi, bölcséleti tanulmányo-kat folytatott, de egyiket sem fejezte be.
- ✦ Írói sikerét a *Hét krajcár* című novella (1908) hozta meg.
- ✦ Újságíró Debrecenben, majd az *Újság* című lap gyermekrovatának vezetője.

✦ A 20-as években meghurcolták 19-es cikkei miatt.

✦ Felesége: Holics Eugénia (műveiben Janka). Házasságuk nem volt boldog, az asszony öngyilkosságával ért véget 1925-ben.

✦ Második házassága Simonyi Máriával válással végződött, az író visszavonult leányfalui házába.

✦ **1929 és 1933** között Babitscsal együtt szerkesztette a *Nyugatot*.

✦ 1939-től haláláig a *Kelet Népe* című folyóirat szerkesztője.

✦ A népi írók mozgalmanak tagja Németh Lászlóval, Illyés Gyulával, Tamási Áron-nal, Féja Gézával. Felszabadítóan hatott rá Ady költészete: a magyar valóság másfaj-ta láttatása. Élményanyagát a paraszti világból merítette. Műveit a realizmus és a naturalizmus jellemzi. Mélyen érdekelte az ösztönszféra. A dogmatizmus éveiben meghamisították társadalomkritikáját.

ELSŐ PÁLYASZAKASZA

Szakított a kultúrtörténeti hagyománnyal: az antik bukolikus költeményektől kezdve Rousseau-ig tartotta magát az a felfogás, hogy a vidék a harmónia világa. (Lásd Jókai és Mikszáth műveit!) Móricznál nehéz sorsú, szenvedő és szenvedést okozó emberek lakhelye. Az elbeszélőszerkezet a szereplők rejtett indítékait is bemutatja.

NOVELLÁK

HÉT KRAJCÁR (1908)

A jelenetszerű történetben anya és gyer-meke szerepet alakít, miközben a krajcáro-kat keresik. A nézőpont jelenetenként vál-tozik.

TRAGÉDIA (1909)

A cím műfajt és esztétikai minőséget is jelent. A „hőse” Kis János. Neve egyszerű, külseje állatias, célját a groteszk kisszerűség irányítja. Vágyaiban sem lépi át az ösztön-élet szintjét. Naturalista látásmód jellemzi.